

A látszat fontossága: Hogyan jelennek meg a terheltek a tárgyalóteremben és a nyilvánosság előtt?

Összehasonlító elemzés
Összefoglaló

aditus
accessing rights

Fair
Trials

Hungarian Helsinki Committee

DESET
GODINA
KUĆE
LJUDSKIH
PRAVA

PUCA
Ljudskost
Prava
Austria

rights
international
spain

defendiendo los derechos y libertades civiles

Copyright © Magyar Helsinki Bizottság, 2019

A dokumentum és egyes részei külön kérelem nélkül terjeszthetők és sokszorosíthatók nem kereskedelmi célú kutatás, tanulmány és tájékoztatás céljából a szerzők és a szerzői jog tulajdonosának megfelelő feltüntetése mellett.

Jelen kutatási jelentés összefoglalója az Európai Unió anyagi támogatásával készült. Tartalmáért a kizárólagos felelősséget a Magyar Helsinki Bizottság viseli, az semmilyen vonatkozásban nem tekinthető úgy, mint amely az Európai Unió álláspontját tükrözi.

A projekt az Európai Unió „Justice Programme – Jogérvényesülés és alapvető jogok (2014-2020)” programjának anyagi támogatásával jött létre.

Contributors:

Összefoglaló

Az ártatlanság véelme alkotmányos alapelv, amely alapján mindenkit ártatlannak kell tekinteni, akinek a bűnösségét a jogszabályoknak megfelelően meg nem állapították. Ez az alapelv számos követelményt támaszt az eljáró hatóságok számára arra vonatkozóan, hogy azok miként folytassák le a büntetőeljárást, hogy óvják meg a gyanúsítottakat és a vádlottakat azoktól a sérelmekről, amelyek a büntetőeljárás során, a jogerős ítélet meghozatala előtt érheti őket. A terhelt bűnösként való feltüntetése a szélesebb körű nyilvánosság vagy a vádról döntő hatóság előtt súlyos – és esetenként helyrehozhatatlan – következményekkel járhat.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) több alkalommal hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a terheltet a büntetőeljárás során hogyan ábrázolják. Ezt felismerve az Európai Parlament és a Tanács elfogadta a büntetőeljárás során az ártatlanság véelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről szóló (EU) 2016/343 irányelvet, amely kötelezi a tagállamokat, hogy a gyanúsítottakat és a vádlottakat fizikai kényszerítő intézkedések szükségtelen alkalmazása révén ne jelenítsék meg bűnösként a bíróságon vagy a nyilvánosság előtt.

Az Irányelv rendelkezése egyértelmű, a gyakorlati alkalmazása messze nem magától értetődő. A tárgyalás során, a kényszerítő eszközök alkalmazása nyilvánvalóan szükséges lehet, de minden esetben az erről való döntés az ügyek egyedi vizsgálatán kell, hogy alapuljon. Emiatt - néhány kivételtől eltekintve - nem könnyű feladat világos szabályokat alkotni a gyanúsítottak és vádlottak a tárgyaláson való, illetve a nyilvánosság előtti megjelenítésére vonatkozólag. A büntetőjogban jártas szakemberek tapasztalatai alapján a hatóságok a gyakorlatban hajlamosak a szigorúbb kényszerítő eszközök alkalmazása mellett dönteni, akár a terhelt emberi méltósága és ártatlanság véelme megsértése árán is. Egyrészt így kisebb a kockázat (ennek különösen akkor van jelentősége, ha az esetleges veszély mértékéről nincs objektív információ), másrészt így demonstrálható a terhelt elleni szigorú fellépés.

A Magyar Helsinki Bizottság – az Aditus, Fair Trials Europe, Human Rights House Zagreb és Rights International Spain közreműködésével – 5 országban (Horvátország, Franciaország, Magyarország, Málta és Spanyolország), a bírósági tárgyaláson, illetve a nyilvánosság előtti kényszerítő intézkedés alkalmazásával összefüggésben végzett összehasonlító jogi kutatást, hogy meghatározza a minden országra jellemző problémákat és az átvehető, bevált gyakorlatokat. A kutatás a hatályos jogszabályi környezet és normák vizsgálatára, (jogszabályok, szakpolitikai útmutatók, ítélkezési gyakorlat és statisztikai adatok) valamint a büntető igazságszolgáltatással foglalkozó szakemberek (bírók, ügyészek, védők és rendőrök) és a kényszerítő eszközök alkalmazásában érintett terhelttel folytatott, félig strukturált interjúkra épült. A jelentés magas színvonalú áttekintést nyújt a vizsgálat eredményeiről.

Eredmények

Jogszabályi környezet:

Az ártatlanság véelme és a kényszerítő eszközök használata: A tanulmány megállapította, hogy bár a kutatásban részt vevő országok egységesen elismerik az ártatlanság véelmének fontosságát, az alapelv és a kényszerítő eszközök kapcsolatát illetően már jelentős különbségek vannak. Néhány jogrendszer (pl. Franciaországé) kifejezetten utal az ártatlanság véelmével összefüggésben a kényszerítő eszközökre. Más országok (pl. Magyarország) nem utal közvetlenül a kettő kapcsolatára, hanem az arányosság általános szabályain és a kényszerítő eszközök indokolt eseteinek (pl. szökés vagy támadás veszélye) meghatározásán keresztül kívánja elérni a kényszerítő eszközök kizárólag szükséges esetben történő alkalmazását. Az ártatlanság véelme és a kényszerítő eszközök használata közötti világos kapcsolat létrehozása pozitívan hathat a gyakorlatra, így a különbség lényeges lehet.

Képfelvétel készítése kényszerítő eszközt viselő személyről: Lényeges különbség van Franciaország és a többi vizsgált ország között a tekintetben, hogy előbbiben általánosan tiltják kényszerítő eszközt viselő személyről fénykép vagy videofelvétel készítését, utóbbiak esetében nincs ilyen általános szabály. Ez a különbség azért fontos, mert a kutatásból egyértelműen az derült ki, hogy az ártatlanság véelmét sértő felvételek készítésének és terjesztésének megakadályozását bármely más, a kifejezett, általános tiltástól eltérő megoldás csak korlátozott mértékben biztosítja.

Sérülékeny csoportok: A kényszerítő eszközök alkalmazásának káros gyakorlata alóli gyakori kivételként a sérülékeny csoportok tagjait (állapotos nők, idős emberek, gyermekkorúak, fogyatékosokkal élők) említették. Ennek ellenére a legtöbb jogrendszerben nincs olyan szabályozás, amely e személyi kör tekintetében kifejezetten előírná a kényszerítő eszközök alkalmazásától való tartózkodást, illetve ami e főszabálytól való minden eltérést az alapos vizsgálat és indokolás feltételéhez kötné.

Jogorvoslatok:

Az ártatlanság véelmének sérelmével összefüggő jogorvoslati utak tekintetében nagyfokú eltérés mutatkozott a vizsgált jogrendszerekben. A jogorvoslati lehetőségek a rendőrség által alkalmazott kényszerítő eszközök elleni, inkább informálisnak minősülő panasztól a gyanúsítottak és vádlottak emberi méltóságának a sajtó vagy a bűnüldözési szervek általi megsértése miatt nyújtott kártérítésig terjednek. Ugyanezen projekt keretében végzett nemzetközi kutatás egyik fontos megállapítása volt, hogy a különböző jogorvoslatok különböző jogi beidegződéseket, kultúrát tükröznek. A jogorvoslat típusát részben a tagállam az ártatlanság véelméhez fűződő viszonya vagy a jogorvoslat tárgya határozza meg. Ahol az ártatlanság véelmét inkább az egyén emberi méltóságához kötik, ott a kártérítést tekintik megfelelő jogorvoslatnak, míg ahol az igazságszolgáltatás integritása áll e fogalom középpontjában, ott az ártatlanság véelmének súlyos megsértése akár a vád ejtését vagy az ítéletek megsemmisítését is eredményezheti.

Gyakorlat

A kutatás egyik legfontosabb megállapítása, az, hogy az intézményi berendezkedés és a társadalmi elvárások jelentős mértékben befolyásolják az ártatlanság véelmének védelmét garantáló rendelkezések végrehajtását (vagy végre nem hajtását).

A közvélemény igényli a bűncselekményekkel kapcsolatos szenzációhajhász történeteket. Szinte ősi vágya a társadalomnak, hogy a hatóságok igazságot szolgáltatassanak – gyakran még mielőtt a terhelt bűnösségéről vagy ártatlanságáról való bírói döntés megszülethetne. Ez mind a médiára, mind a bűnüldöző szervekre nyomást gyakorol. Utóbbira úgy, hogy demonstrálja a bűncselekmények elleni hatékony és szigorú fellépését, egyúttal lehetőséget biztosít az újságíróknak, hogy a letartóztatott vagy kényszerítő eszközöket viselő terheltről képfelvételt készíthessenek, ahelyett, hogy az ártatlanság véelmét, illetve a terhelt méltóságát és jó hírnevét próbálnák megőrizni. A másik olyan tényező, ami az ártatlanság véelmének érvényesülése ellen dolgozik, hogy a bűnüldöző szervek tagjai ösztönösen a biztonság és a terhelt jogainak védelme közötti konfliktust az előbbi javára oldják fel. Ez bizonyos mértékben a személyzet és az intézmény szempontjából érthető is, azonban e gyakorlat maradandóan káros hatással lehet a terhelt életére nézve.

E külső és belső intézményi nyomás miatt a kényszerítő eszközök alkalmazásának gyakorlata gyakran nagyon különbözik attól, ami az írott normákból következne. Egyes esetekben a gyakorlat egyértelműen jogellenes. Néhány gyakorló jogász például arra panaszkodott, hogy a rendőrség a sajtó részére információt szivároztat ki a gyanúsítottak otthonában tervezett letartóztatásáról. Emellett két vizsgált országban előkerült, hogy a kíséző őrök a már felmentett embereket is bilincsből kísérik vissza a személyes tárgyaiért a börtönbe. Más országokban a jogsérelem kevésbé nyilvánvaló a bírósági

tisztviselők, illetve a bűnüldözési szervek képviselőinek a kényszerítő eszközök használatára vonatkozó széles körű mérlegelési jogköre miatt.

A kutatás alapján a jogorvoslati eljárásokat is ritkán veszik igénybe a gyakorlatban, részben mert az érintettek, illetve az ügyvédek nem nagyon látják értelmét, de részben azért is, mert – tekintettel e kérdéssel kapcsolatos általános hozzáállásra – még néha ők is úgy tekintenek a kényszerítő eszközök alkalmazására, mint az eljárás többé-kevésbé természetes velejárójára.

Konklúzió

A kutatási jelentés szerzői arra a következtetésre jutottak, hogy ezek a problémák három – egymástól nem független – módon kezelhetők.

- a) A Képzések és etikai kódexek hasznos eszközök lehetnek az érintett szakma kultúrájának megváltoztatásában, ideértve az újságírókat is. A képzések hasznos részét jelentenék olyan találkozók, ahol a korábbi vádlottak beszámolnának arról, hogy a tárgyalásaikról szóló közvetítések milyen hatással voltak az életükre az eljárást követően. Megfontolandó az is, hogy a bűnügyekkel foglalkozó újságírók számára az ilyen képzéseket kötelezővé tegyék.
- b) A kérdés bizonyos aspektusai jogalkotással orvosolhatók. Egyrészt a jogszabályalkotás kulturális változáshoz vezethet. Egy olyan jogi szabályozás például, amely kimondja, hogy főszabály szerint nincs helye bilincs alkalmazásának bizonyos sérülékeny csoportok (mint mondjuk a fogyatékossgal élő személyek vagy terhes nők) esetében, kivéve, ha annak nyomatékos okai vannak, egy bizonyos fokig megváltoztathatja a rendvédelmi szervek tagjainak szemléletmódját.

Másrészt, az egyéni mérlegelési jogkör kizárása vagy korlátozása bizonyos kérdéseket illetően javíthatja a vádlott esélyeit egy olyan eljárásra, ahol az ártatlanság vélelme magasabb szinten érvényesül, mint ami jelenleg számos tagállamban történik. A legjobb példa erre, a kényszerítő eszközökkel korlátozott személyekről való felvételek készítésének általános tilalma. A szerzők ezen általános tilalmat követendő gyakorlatként azonosították az olyan más – mérlegelést engedő – megoldásokkal szemben, amelyek ténylegesen nem biztosítják az ártatlanság vélelmének megfelelő szintű védelmét. Hasonló jellegű intézkedés lehetne, a letartóztatások kiszivárogtatása esetében, a bűnüldözési szervek tagjaira vagy egységére vonatkozó kvázi-objektív felelősségi rendszer kidolgozása (pl. annak a megdönthető vélelemnek az alkalmazásán keresztül, hogy a tervezett intézkedésről a média tőlük szerzett tudomást).

- c) Végül, a megfelelő bírósági és fogvatartási infrastruktúra megteremtése szintén jelentősen csökkentené az esélyeit az ártatlanság vélelme és a gyanúsítottak és vádlottak emberi méltósága megsértésének. Olyan infrastruktúrára lenne szükség, amely csökkenti annak valószínűségét, hogy a vádlottat kényszerítő eszközben lássa a nyilvánosság, a média, illetve az eljárásban részt vevő más személy, ideértve a bírót és az esküdtszéket is. Erre egy példa az e célra kijelölt útvonal vagy külön bejárat létrehozása, ahol a vádlott úgy mehet be a bíróságra, hogy azt más ne lássa. Egy másik lehetőség a távmeghallgatás tartása lenne. Utóbbi esetben azonban szükséges, hogy az ártatlanság vélelmének érvényre juttatása és más eljárási jogok valamint az eljárással összefüggő érdekek (pl. a közvetlenség elve, a terhelt és a védőügyvéd zavartalan kommunikációja) közötti megfelelő egyensúly biztosítva legyen.